

У оваквим условима пољопривредне радне задруге у Италији вероватно ће моћи да опстану и даље, јер су оне за време свог досадашњег постојања већ стекле доста искустава и показале своју виталност, али је сигурно да неће моћи показати неке посебне резултате у погледу свог даљег ширења, а још мање у погледу решавања горућих социјалних проблема од којих пати огромна већина пољопривредног становништва Италије. Ове задруге у неку руку чак могу да значе, и за своје чланове и за пољопривредни пролетаријат који њима није обухваћен, илузију и уверење о томе да се пољопривредни радници и сиромашни сељаци могу ослободити експлоатације и у оквиру капиталистичког система. Чини нам се да је било потребно више и јасније истаћи све ове моменте. Констатација да радне задруге у Емилији показују да се и у капитализму у одређеним условима може прећи на „изградњу задружних колективних предузећа“ (с. 105) не исцрпљује у довољној мери овај проблем.

И на крају потребно је учинити још неколико примедба. У овим радовима требало је нешто више говорити и о томе како су се пољопривредне радне задруге укључиле у опште услове капиталистичког друштвеног система који влада у Италији. Код излагања извесних често важних проблема не видимо мишљење и став аутора по тим проблемима. Аутор на појединим местима напомиње да постоји извесна сличност у организацији рада и награђивању између радних задруга у Емилији и наших државних пољопривредних добара. Било би корисно да је покушао да нам пружи и извесне паралеле између италијанских пољопривредних радних задруга и наших сељачких радних задруга.

Радови проф. Мирковића које смо овде приказали, и поред тога што имају извесне недостатке, претстављају корисне прилоге нашој литератури из области земљорадничког задругарства. Они нам пружају интересантне и нове податке у вези са овом проблематиком и утолико су занимљивији што су резултат непосредног посматрања и изучавања које је аутор вршио на самом терену.

Др. Велимир Васић

Joan Robinson: THE RATE OF INTEREST, AND OTHER ESSAYS.
1952, Macmillan, London, p. 170 + VIII.

Најновија књига Џоан Робинсон састоји се од три одвојена есеја: „Каматна стопа“, „Велешке о економским дејствима техничког прогреса“ и „Генерализација опште теорије“. Ова три есеја, од којих је први већ био раније објављен у часопису *Econometrica*, чине једну лабаво повезану целину, и могу се сматрати као зачетак система.

Према самој Џоан Робинсон та три есеја претстављају „анализу динамичког економског система“. У последње време нагло се шири такозвана „динамичка анализа“ економије, на супрот „статичкој анализи“. Шта се под једном а шта под другом подразумева — није лако одредити, мада изгледа просто. Тешкоће су у томе што, с једне стране, статичке анализе врло лако могу да се примене на објашњење динамичког живота једне привреде; и што су, с друге стране, све до последњег времена динамичке теорије биле и саме пуне економских „модела“, апстракција сваке врсте, иза којих је било врло тешко сагледати реалне ситуације.

Аутор сматра динамичком ону анализу „која садашње понашање једне привреде објашњава ослањајући се на њен претходни развој; док статичка анализа хоће да објасни положај равнотеже у коју ће привреда увек тежити да се врати, без обзира како је поремећена“. Несумњиво је да извесан механизам уједначавања, механизам неке равнотеже, мора постојати у животу једне привреде. У том смислу Робинсон би прихватила статичке анализе. Међутим оно што она сматра да је неисправно јесте „безваздушни простор“ статике. Она тражи да и актуелни догађаји из реалног економског живота продру у анализу и стану на њу утицати.

Али кад се читају дела „динамичке анализе“ онда је врло тешко са чисто формалним критеријумима пронаћи кад престаје „безваздушни простор“ статике, а кад почиње „реални свет“ динамике. Тај реални свет динамике исто је тако апстрактан као и статичке анализе, па се чак служи аналитичким оруђима, инструментима наслеђеним од статичке теорије. Али ипак има нешто што је позитивно у том новом методу прилажења проблемима. Тај се метод у сваком случају показује као указивање на неприменљивост извесних ортодоксних теорија (А. Маршал и његови следбеници). Затим то је једна модернизација, даље искоришћавање, применом на нове ситуације, појмова које је модерна грађанска економска теорија наговестила.

Особина метода аутора састоји се у одређивању нових значења традиционалним појмовима, у одређивању тачног домета појмовима. На тај начин она поново дефинише, врши ревизију, или модернизира теориске поставке својих претходника. Она се служи „старим“ појмовима, али она спречава читаоца да те појмове узима несвесно, махинално, под утицајем традиције, онога што су ти појмови некада и код неких аутора значили. Јер ситуације које су ти аутори некад описивали еволуирале су, тако да се појам у својој садржини изменио. У овом смислу, треба сад гледати на њен однос према Кејнсу. Она је и сама свесна свог положаја у односу на Кејнса, и она сама зна да је његов настављач сам утолико уколико је пошла од категорија којима се и он служио, и што је у формалном смислу задржала његову терминологију (чак и то не увек).

Критикујући ставове ортодоксне економске теорије Џоан Робинсон се у знатној мери служи Марксовом анализом капиталистичког начина производње. Она је и ранијим својим делима (напр. *Есеји о марксистичкој политичкој економији*) своју теорију повезала са Марксовом. Она сама сматрала је неке своје закључке антиципираним у Марксовом делу. (Например појам „монопсона“ којим је објашњавала експлоатацију радника у свом првом делу *Економика непотпуне утакмице*). Она уопште држи да су неке најважније идеје и код Кејнса и код ње произашле у својој суштини из Марксовог *Капитала* (осма и девета глава из књиге *Есеји о марксистичкој политичкој економији*).

У овој књизи та веза постаје још јаснија и темељнија. Овде је Џоан Робинсон од Маркса узела баш основне појмове за своју динамичку анализу. У једном одељку на крају књиге сама напомиње како је од Маркса узела три главна елемента за своју теорију: проширену репродукцију, утицај проналазака и технике на радну снагу, и незапосленост у вези са „резервном армијом рада“. Осим тога, она је користила и Марксове анализе вредности, капитала, стопе експлоатације, стопе профита, и органског састава капитала.

Тај последњи одељак трећег есеја може се и сам сматрати као есеј. У њему је она „извршила обрачун“ са теориским наслеђем. Она је у њему покушала да покаже шта је од теоретичара, бивших и савремених, укопчала у свој систем. Осим Марксу, нарочиту пажњу је посветила савременицима који се такође баве динамичком анализом (Калецки, Херод). Осврнула се прилично негативно на А. Маршала. Дала је и један приказ Розе Луксембург, од које је узела извесна развијања Марксових идеја о капиталистичком развоју. Све то теориско наслеђе она је филтрирала, средила и одредила му место у свом систему.

Иако на врло малом простору, од 69 до 142 стране Робинсон је осветлила неколико најважнијих проблема (каматна стопа, финансирање, штедња, капацитети, радна снага, земљиште одн. пољопривреда, цене и др.). Она им одређује ново место и покушава да их све повеже у једну привреду која се стално шири, тј. где се врши стална акумулација и стално повећање производње. Зато је она преузела теоретску шему проширене репродукције од Маркса, као модел сталне неометане акумулације. Око такве једне слике „златног доба неометаног развоја“, како она то назива, изаткала је читаву теориску анализу.

Центар целог трећег есеја је баш тај модел, узет од Маркса, који треба да прикаже како се капитализам развија, наравно неометано и стога неречно. Али он је потребан да би се на њему показала дејства разних чинилаца који нарушавају „златно доба“. Од тог центра Робинсон развија теорију у два правца. У једном правцу она испитује претходне сметње, или како их она назива „уска грла“ за неометано повећање производње. У другом правцу, она анализира разне утицаје који натерују привреду у фазу boom-а (наглог просперитета) и у фазу slump-а (депресије). Пошто је извршила анализе у оба правца, она есеј завршава тиме што се приближава реалном животу и са формалне стране (не само по подацима из живота који јој служе као илустрација) избацујући, једну по једну, претпоставке потребне за првобитну апстракцију. Тако се не треба зачудити што она неколико пута посматра исти појам, приближавајући га сваког пута све више стварности, чиме управо и постиже преформулисавање појма, који на крају процеса излази као сасвим нов.

При крају трећег есеја Робинсон посматра коњунктурни циклус, онакав какав се развија у животу. Само пошто му је пришла с друге стране, циклус није центар посматрања, него најреалнији облик кроз који се испољавају дугорочне економске тенденције као и код Маркса. Уосталом Робинсон се и не задржава много на том делу, него третира само поједина питања из те обилато обрађиване проблематике. (Од тих питања, интересантно је, за читаоца који се бави изучавањем цикличних појава, истаћи однос просперитета и дугорочних тенденција, где она испитује тзв. низове повезаних бумова, просперитета, који испољавају једну дугорочну тенденцију; пример: отварање нових простора путем грађења железница.)

Најинтересантније су, међутим, анализе из оног дела трећег есеја, које се баве сметњама, тј. утицајима који ометају равномеран ток развоја. Робинсон ту наводи неколико утицаја: утицај расположе живе радне снаге, утицај количине земљишта (и пољопривредне производње), утицај расположивих финансиских средстава, утицај расположивих капацитета, утицај штедње, затим утицаји цена, промена у навикама и укусима, техници итд. Одмах на почетку Робинсон је искључила утицај каматне стопе, тог тако популарног моне-

тарног феномена, у који су ортодоксни писци полагали толике наде, а чији су утицај умногоне преценили. Утицај финансирања је такође стављен у други ред, док је утицај расположивих капацитета избачен напред. У том општем рашчишћавању и преуређивању треба се нарочито задржати на обради поглавља о радној снази и о земљишту, која су добила ново место.

Те две главе стављена једна уз другу и врло тесно међусобно повезане у анализама, указују на један аспект питања пуне запослености, одн. незапослености, који може бити и за нас од интереса. Пољопривреда претставља један од регулатора броја запослених, како у висококапиталистичким земљама (Енглеска напр.) тако и у индустријски неразвијеним земљама. Пољопривреда може прилично еластично да усиса вишак градске радне снаге који је незапослен, а да такође и избаци потребну количину радника. Пољопривреда се појављује као нека врста тампона који треба да ублажи дејство коњунктурног циклуса у висококапиталистичким земљама. Али она такође може да послужи као потенцијални резервоар запослености и код другорочних привредних тенденција, и то како код високо развијених тако и код неразвијених земаља.

Ето дакле једног аспекта пољопривреде, који је за политику пуне запослености од интереса. Израчунавање радног становништва изгледа врло тежак проблем у приликама које владају напр. у нашој земљи. Тај се проблем лакше решава у земљама где је ситуација прегледнија, као у Енглеској, или у другим развијеним земљама Западне Европе. У нашој земљи категорија расположиве радне снаге постаје обухватљива тек кад се изврше претходне анализе социолошко-економског карактера. Потребно је простудирати проблеме сељачке радне снаге којој је потребно да добије извесне квалификације; квалификовано радно становништво које је везано само за извесне крајеве; изворе миграције становништва и радне снаге, и друге сличне проблеме. И Робинсон посматра утицај резервне армије рада на запосленост али таква анализа за примену на наше прилике треба да се модифицира појмовима латентне незапослености, коју она само додирује.

Анализе Џоан Робинсон постају применљиве, и могу да послуже као подлога за даљу разраду, како развијених капиталистичких, и неразвијених аграрних, тако и земаља са другим друштвеним уређењем.

Предраг Михаиловић
